

مهارت‌های حرفه‌ای معلمان

بویکردی نوین

کلیدواژه‌ها: آموزش و پرورش، معلم، یادگیری، سواد اطلاعاتی، الگوهای تدریس

اشاره

امروزه آموزش معلمان و به‌روز در آوردن اطلاعات علمی آن‌ها بسیار ضروری است. همچنین هر گونه بی‌توجهی به مهارت‌های حرفه‌ای معلمان منجر به فقدان هویت شغلی و حرفه‌ای آن‌ها می‌شود که خود سبب پایین آمدن کیفیت آموزش می‌گردد. از این‌رو، کوتاه‌ترین راه برای پاسخ‌گویی به نیازهای معلمان در حیطة آشنایی آنان با تفکرات و نظرات نوین تعلیم و تربیت، حرفه‌ای کردن آن‌ها در حیطة آموزشی است که موضوع مورد بحث این مقاله است.

سر آغاز

امروزه آموزش و پرورش جزو اساسی هر کوششی است که به‌منظور رشد اجتماع و پیشرفت بشر مقام مهم و روزافزونی در تنظیم سیاست‌های ملی و جهانی دارد (شعاری‌نژاد، ۱۳۸۳). مطالعات عمیق درباره‌ی عوامل مؤثر در تغییر و تحول جوامع و پیشرفت و ترقی آن‌ها حکایت از آن دارد که دوره‌ی شکوفایی آن‌ها با رشد و برپایی سازمان‌های آموزش و پرورش قرین بوده و در آن دوره از بیشترین نیروهای انسانی کارآمد برخوردار بوده‌اند (رحیمی خانیانی، ۱۳۸۰). در دنیای امروزی، حجم، تنوع و عمق توقعات و انتظارات مرتبط با نظام آموزش و پرورش چنان زیاد است که

پس، از آنجا که معلم رکن رکن هر نظام تعلیم و تربیت و شاه‌بیت آن شناخته می‌شود و باتوجه به جایگاهی که تربیت نیروی انسانی در دستیابی به اهداف توسعه‌ی جوامع در دهه‌های اخیر پیدا کرده است، می‌توان نتیجه گرفت که هر قدر برای تربیت نیروی انسانی و معلم سرمایه‌گذاری شود، استحقاق دارد و قابل توجیه و دفاع است (مهرمحمدی، ۱۳۷۱). معلم، به‌عنوان مهم‌ترین رکن و منبع در سازمان آموزش و پرورش، بدون آگاهی داشتن از پیچیدگی تحولات جهانی و برخورداری از انواع دانش و مهارت‌ها، هرگز قادر نخواهد بود وظیفه‌ی خطیر خود را به نحو شایسته به انجام برساند. باتوجه به مسائل فوق، اگر آموزش و پرورش می‌خواهد تغییر کند، متحول شود و پیشرفت نماید، دست‌اندرکاران امر تعلیم و تربیت، به‌خصوص معلمانی که تعامل گسترده‌ای با فراگیرندگان دارند، باید متحول شوند، تغییر و پیشرفت کنند. همچنین، دانش و اطلاعات، شناخت‌ها، نگرش‌ها، مهارت‌ها و روش‌های کار آن‌ها باید تغییر کند. لازمه‌ی این کار، حرفه‌ای شدن امر تعلیم و تربیت و در سرلوحه‌ی آن، حرفه‌ای شدن تمام معلمان است.

از نظر رئوف (۱۳۷۸)، مهارت‌های حرفه‌ای معلم لازم‌ترین و ضروری‌ترین نیاز اوست. هر گونه بی‌توجهی در به‌دست آوردن این مهارت‌ها، نداشتن موجودیت شغلی و حرفه‌ای او را به اثبات می‌رساند و خط بطلان روی مهارت او می‌کشد. ژان پیاژه (۱۳۷۰) درباره‌ی جایگاه معلم در نظام آموزش و پرورش می‌نویسد: «زیباترین اصلاح و بازسازی آموزش و پرورش، در صورتی که معلم به تعداد کافی و با کیفیت مطلوب در اختیار نباشد، با شکست روبه‌رو خواهد شد.» براساس آنچه گفته شد، در مقاله حاضر می‌کوشیم مهارت‌های حرفه‌ای معلمان را مشخص کنیم.

۱. داشتن سواد اطلاعاتی

سواد اطلاعاتی به‌عنوان مجموعه‌ای از مهارت‌ها، به‌منظور توانایی شناسایی درست منابع اطلاعاتی، دسترسی به آن‌ها و همچنین توانایی استفاده هدفمند از آن‌ها، ابزاری برای توانمندی فردی است. بنابراین، آشنایی با مؤلفه‌های سواد اطلاعاتی، ظرفیت‌های قابل توجه و مؤثری برای معلم و

احمدملکی‌پور
کارشناس ارشد برنامه‌ریزی درسی
اسماعیل مصطفی‌زاده
دانشجوی دکتری برنامه‌ریزی درسی

این نظام با شرایط، امکانات، روش‌ها و نیروی انسانی فعلی به هیچ‌وجه نمی‌تواند از عهده رسالت خود برآید. نظام آموزش و پرورش باید متحول شود و تغییراتی بنیادین و اساسی در آن به‌وجود آید. اصولاً هیچ سازمان و نهادی نمی‌تواند هدف‌هایی معقول اتخاذ کند و کار اثربخشی برای تحقق آن‌ها انجام دهد، مگر آنکه تمامی اعضایش، از صدر تا ذیل، مفروضات خود را درباره‌ی آینده به‌طور جدی تجزیه و تحلیل و بازنگری کنند تا بتوانند آن‌ها را براساس واقعیات اصلاح کنند (پرداختچی، ۱۳۷۴). با عنایت به جایگاه ویژه‌ی نظام‌های تعلیم و تربیت در دستیابی جوامع به اهداف توسعه‌ی اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی، باید برای تربیت معلم، به‌عنوان یکی از کارسازترین مؤلفه‌های این نظام، اهمیت خاصی قائل شد و بهبود کیفیت آن‌را وجهه‌ی همت قرار داد. مسئولیت اساسی تربیت نیروی انسانی به‌عده‌ی نظام آموزش و پرورش است. در درون این نظام نیز هر آرمان و وضع مطلوبی را که تصور شود، باید به‌طور منطقی در معلم منعکس دانست. در واقع کیفیت‌ها و قابلیت‌های معلمان شاغل در هر نظام تعلیم و تربیت، آئینه‌ی تمام‌نمای کیفیت نظام آموزش و پرورش آن است. این بدان جهت است که تحقق هر آرمانی در آموزش و پرورش، در گرو تحقق آن در معلم و نیروی انسانی است که به‌عنوان عامل اجرای آن آرمان‌ها ایفای نقش می‌کند.

یادگیری دانش‌آموزان دارد (night, 2006). از این‌رو، بدون تسلط بر دانش رایانه‌ای و مهارت سواد اطلاعاتی، تلاش فرد برای تلفیق آموزش با رایانه در مدرسه با شکست مواجه خواهد شد. جو (۱۹۹۶) اشاره کرده است، فقدان معلمان آموزش دیده در زمینه رایانه، استفاده از این فناوری را با مشکل مواجه ساخته است. معلمان به سبب ماهیت کاری و لزوم ارتباط گسترده با منابع اطلاعاتی و روند شتابان فناوری‌های اطلاعاتی (ICT) به این ابزار نیاز دارند. امروزه ICT منبعی با ارزش برای تولید دانش، بستری مناسب برای انتقال محتوا و ابزاری توانمند برای ایجاد تعامل در فرایند یاددهی-یادگیری در کلاس درس است. کاربرد این روش باعث می‌شود مهارت‌های معلمان با صرف کمترین وقت در طول یادگیری، هرچه سریع‌تر بیشتر شود (Franz, 2006). در نتیجه، معلمان باید مهارت لازم را در استفاده از رایانه، نرم‌افزارهای کاربردی، پایگاه داده‌ها و فناوری‌های مرتبط داشته باشند تا روند یادگیری مادام‌العمر تسهیل شود (پریخ، ۱۳۸۶).

۲. مهارت در استفاده اثربخش از الگوهای تدریس

برای رویارویی با انبوه چالش‌های هزاره سوم، هزاره دانایی، و برای رسیدن به ارکان تعلیم و تربیت در قرن بیست و یکم (یادگیری برای زیستن، یادگیری برای با هم زیستن، یادگیری برای دانستن، یادگیری برای انجام دادن) به معلمانی اثربخش و با انگیزه نیاز است که ضمن آشنایی و آگاهی بر نیاز انواع الگوهای تدریس، با بهره‌گیری از الگوها و روش‌های تدریس مؤثر، پویایی و تکامل را در فراگیرندگان حفظ و ایجاد کنند و در تجزیه و تحلیل و بازسازی تجربه‌هایشان به آن‌ها کمک کنند. معلم مؤثر باید گنجینه‌ای از الگوها و روش‌های تدریس داشته باشد تا به هنگام ضرورت و بر حسب نوع درس و شرایط تدریس، یک یا برخی از آن‌ها را به کار گیرد (کومز، نقل از حمصی، ۱۳۷۱). الگوی تدریس برای استفاده از راهبردها و روش‌هایی تدوین یافته است که به شاگردان کمک کند رشد یابد و بر توانایی تفکر روشن و اندیشمندانه خود بیفزایند و مهارت‌ها و تعهدات اجتماعی خود را توسعه دهند.

۳. مهارت در تداوم دانش اثربخش

امروزه بسیاری از معلمان دانش اثربخش را یکی از عوامل بسیار مهم در موفقیت معلم می‌دانند. رینولدز و مویجس (۱۹۹۹) معتقدند، محتوای دانش مفید، به پاسخگویی معلم به سؤالات و تحریک دانش‌آموزان به ارائه سؤالات پی در پی می‌انجامد. در پژوهشی که مگ‌بر (۲۰۰۰) گزارش کرده است، دانش‌آموزان انتظار دارند معلمانشان بر دانش مفید مسلط باشند تا الهام‌بخش اعتماد دانش‌آموزان به معلم شود. علاوه بر این، فرگوسن و وامسکی (۱۹۹۳) بیان کرده‌اند، ارتباط مؤثر با دانش مفید یکی از مشخصه‌های معلمان خوب است. بنابراین، افزایش مستمر آگاهی معلمان نسبت به پیشرفت علوم بشری، به تقویت یادگیری دانش‌آموزان و پیشبرد اهداف آموزشی منجر می‌شود.

۴. مهارت در برنامه‌ریزی خوب

پیاده‌سازی دانش اثربخش مستلزم برنامه‌ریزی خوب است. بنابراین، طرح درس، علاوه بر جذاب کردن محتوا، منابع مورد نیاز برای دانش‌آموزان را نیز سازمان‌دهی

آشنایی با مؤلفه‌های سواد اطلاعاتی، ظرفیت‌های قابل توجه و مؤثری برای معلم و یادگیری دانش‌آموزان دارد

می‌کند. معلمان اثربخش باید در طرح درس مواد و موضوعاتی را که باعث تحریک علاقه دانش‌آموزان به درس می‌شود بگنجانند. همچنین، روش‌های مناسبی را برای ارائه آن‌ها در کلاس در نظر بگیرند. کریگ و دیکنسون (۲۰۰۳) اشاره کرده‌اند، برنامه‌ریزی خوب به دانش‌آموزان اجازه می‌دهد در کلاس به نحو مفیدی تعامل برقرار کنند. برنامه خوب به سازمان‌دهی محتوا و درازمدت به یادگیری کمک می‌کند.

۵. مهارت در چگونگی رفتار و مدیریت کلاس

این مهارت باعث تسهیل امر آموزش و کاهش رفتارهای نامطلوب در دانش‌آموزان می‌شود. جو کلاس در هر شرایط بر نگرش دانش‌آموزان نسبت به مدرسه، مطالعه، تحصیل و حتی خودپنداری آن‌ها تأثیر

معلم مؤثر باید گنجینه‌ای از الگوها و روش‌های تدریس داشته باشد تا به هنگام ضرورت و بر حسب نوع درس و شرایط تدریس، یک یا برخی از آن‌ها را به کار گیرد

می‌گذارد (کدیور، ۱۳۸۲). مدیریت کلاس درس به مفهوم ایجاد شرایط لازم برای تحقق یادگیری است و بر این اساس می‌توان گفت که مهارت‌های مدیریت کلاس درس زیربنای کل موفقیت در تدریس است. بنابراین، لازم است معلمان با شیوه‌های مدیریت کلاس و مهارت‌های ارتباط با دانش‌آموزان آشنا باشند و بر حسب موقعیت و فضای کلاس، آن‌ها را به نحو مطلوب به کار ببندند. **کریک و دیکنسون (۲۰۰۳)** معتقدند، تقریباً همه کنش‌های کلاس در رفتار و نوع یادگیری دانش‌آموزان اثر می‌گذارند.

۶. مهارت در درک تفاوت‌های شخصیتی یادگیرندگان و ارتباط با آن‌ها

ارتباط مناسب میان معلم و دانش‌آموز، غالباً محور اثربخشی معلم است. ارتباط مفید مستلزم آن است که معلمان از شناخت لازم و جامع نسبت به موضوع درسی و نیز نسبت به تفاوت‌های دانش‌آموزان خویش برخوردار باشند. این کار به ایجاد یک پل ارتباطی بین دانش‌آموزان و موضوع درسی کمک می‌کند و

معلمان را نیز قادر می‌سازد که موضوع درسی را به شاگردان خویش تفهیم کنند. بر این اساس، روابط مبتنی بر محبت، احترام و باور متقابل، مستلزم درک و شناخت تفاوت‌های دانش‌آموزان از معلم است.

۷. مهارت در ایجاد انگیزه مثبت در دانش‌آموزان

برای دستیابی به این مهارت، اولین هدف معلم باید برقراری رابطه مطلوب، دوستانه و حمایت‌کننده با دانش‌آموزان باشد. چنین هدفی فقط از تعادل میان معلم و دانش‌آموز حاصل می‌شود. چون هر برخوردی با دانش‌آموز در تصور آن‌ها نسبت به معلم مؤثر است، لذا معلم باید همه اوقات برای ایجاد رابطه مثبت تلاش کند. از این‌رو، پذیرش چنین رویکردی از سوی معلم به ایجاد انگیزه مثبت در دانش‌آموزان منجر می‌شود.

۸. مهارت در ایجاد عدالت در کلاس

گاهی معلمان در بعضی از زمینه‌ها پیشداوری می‌کنند. برای پرهیز از این‌گونه موارد، معلم باید صادقانه به آنچه باور دارد اعتراف کند و تلاش کند بین دانش‌آموزان خود تفاوت قائل نشود. بدیهی است معلم باید روش‌های آموزشی و رفتاری خود را متناسب با نیازهای متفاوت دانش‌آموزان سازگار کند. او باید نشان دهد که به آن‌ها علاقه و توجه دارد و از فعالیت با آن‌ها لذت می‌برد. با این کار، دانش‌آموزان بدون در نظر گرفتن توانایی‌ها یا شکست‌هایشان در امر تحصیل،

مورد احترام و توجه قرار می‌گیرند.

۹. مهارت در سنجش و ارزیابی یادگیرندگان

یکی دیگر از خصوصیات معلم کارآمد، توجه به پیشرفت تحصیلی شاگردان و ارزیابی یادگیری آن‌هاست. به عقیده **برونینگ و گلاور (۱۳۸۶)**، اطلاعات به‌دست آمده از ابزارها و وسایل ارزشیابی، به معلمان خوب کمک می‌کند روش تدریس خود را تنظیم کنند.

بحث و نتیجه‌گیری

امروزه معلمان به‌عنوان مهم‌ترین رکن و منبع در سازمان آموزش و پرورش، بدون آگاهی داشتن از پیچیدگی تحولات جهانی و برخورداری از انواع دانش و مهارت‌ها، هرگز قادر نخواهند بود وظیفه خطیر خود را به نحو شایسته به انجام برسانند. در کشور ما نیز اکنون به تدریج الزام‌های عصر دانش و اطلاعات و ضرورت هم‌گام شدن با تحولات و دستاوردهای فناوری و علوم بشری احساس شده است. برای هم‌گام شدن با این قافله پرشتاب فناوری، باید به سوی نیروی کار مهارت‌دیده (معلم) رفت و او را مجهز و توانا ساخت تا به این وسیله ابتدا دانش‌آموزان، سپس آموزش و پرورش و در آخر جامعه به‌سوی پیشرفت و ترقی سوق یابد.

* منابع

۱. پرداختچی، محمد (۱۳۷۴). مدیریت آموزشی به‌عنوان قلمروی حرفه‌ای. فصل‌نامه مدیریت در آموزش و پرورش، سال چهارم، شماره ۱.
۲. پیاز، ژان (۱۳۷۰). روان‌شناسی و دانش آموزش و پرورش. ترجمه علی محمد کردان. انتشارات دانشگاه تهران. تهران.
۳. پریخ، مه‌ری (۱۳۸۶). سواد اطلاعاتی، پژوهشی پیرامون سواد اطلاعاتی. مجله دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه فردوسی مشهد، بهار و تابستان.
۴. حمصی، فردوس؛ شهین‌دخت، عالی (۱۳۷۱). تکنولوژی آموزشی. امیرکبیر. اصفهان.
۵. شعاری‌نژاد، علی‌اکبر (۱۳۸۳). فلسفه آموزش و پرورش. انتشارات امیرکبیر. تهران.
۶. کدیور، پروین (۱۳۸۲). روان‌شناسی تربیتی. انتشارات سمت. تهران.
۷. گلاور، جان؛ برونینگ، راجر (۱۳۸۶). روان‌شناسی تربیتی: اصول و کاربرد آن. ترجمه کمال خرازی. مرکز نشر دانشگاهی. تهران. چاپ ششم.
۸. حیممی‌خانانی، غلامعلی (۱۳۸۰). آموزش و به‌سازی نیروی انسانی در نظام تعلیم و تربیت. انتشارات سمت. تهران.
۹. رؤف، علی (۱۳۷۸). بررسی جنبش جهانی برای به‌سازی تربیت معلم. انتشارات پژوهشکده تعلیم و تربیت وزارت آموزش و پرورش.
۱۰. مهرمحمدی، محمود (۱۳۷۱). نگاهی به شیوه اصلاح و نوع اصلاحات ضروری در تربیت معلم. مجله تعلیم و تربیت آموزش و پرورش، پاییز ۱۳۷۱، شماره ۳۱.
11. Craig, B. and Dickenson, P. (2003), "Helping Pupils to Manage Their Behaviour and Engagement", Lecture to Trainee Mathematics Teachers, Manchester Metropolitan University, [Accessed on 3rd Feb. 2010] <http://www.partnership.mmu.ac.uk/cme/Student Writings/ETL/CraigB/CraigBootz.html#References>
12. Ferguson, P., & Womack, S. T. (1993) "The impact of subject matter and education coursework on teaching performance", Journal of Teacher Education, 44(1), 55-63.
13. Franz, C. (2006). Techniques to help e- learning. Retrieved from <http://www.eep.org/innovation-profile/innpro072.htm>
14. Jo. M. (1996) Computer use in Korean school instruction and administration. Computer and Education, 264: 197-205.
15. Reynolds, D. and muijs, D. (1999) "the Effective teaching of Mathematics a review of research", School leadership & Management, 19(3), 273- 288.
16. McBer, H. (2000) "Research into teacher effectiveness: A model of teacher effectiveness", (Research Report#216). Nottingham, England: Department of Education and Employment.
17. http://www.teachernet.gov.uk/_doc/1487/haymber.doc[Accessed on 3rd Feb. 2010] night, C., Allen, B., Knight. & Teghe, D. (2006).